

Fra Min Barndom og Ungdom

af

Niels Pedersen

Fra Anders Uhrskov: Friskolefolk. Første bind. København 1931.

Gården, hvor jeg er født den 13. februar 1851, og hvor jeg bor endnu, er min faders gamle gård. Min farfar, Niels Jensen, overtog gården, som dengang lå i Brudager By, Svendborg Amt, efter sin far, Jens Hansen, der havde købt gården til fri ejendom fra Bjørnemose gods. Niels Jensen flyttede gården fra byen her ud til den vestre side af Brudager sogn i året 1807, hvor distriktet med flere huse og gårde kaldes Gravvænge.

Min fader hed Peder Nielsen og var født i 1813. Han var tvilling til en søster, Maren, og om deres fødsel er at fortælle, at da pigen blev født først, blev der glæde, idet forældrene havde to drenge forud, men da der lidt efter kom en dreng til, græd de begge. Det var jo i statens og mange menneskers fallitter. Min moder hed Johanne Margrethe Hansdatter og blev født 1814 som datter af Hans Christensen i Kohavegården i Vejstrup.

Mine forældre holdt bryllup 1841 og overtog samtidig denne gård. De var, som så tit sker med ægtefolk, meget forskellige af natur. Fader hørte til de stille og meget tilbageholdende, men kunne til tider være rig på lune, så han var meget afholdt af så godt som alle. Fra barneskolen medbragte han et rigt fond af bibelsprog og skriftsteder, som han bevarede højt op i alderdommen, og jeg tror, at han i stilhed, alt som han blev ældre, levede med dem i sit hjerte. I alt fald gav han gerne møde, når lægprædikanten Johan Nielsen i fyrreerne og halvtredserne holdt forsamling i Brudager eller omegn. Min moder havde et livligere temperament, hvorfor hun ofte var sjælen i et muntert og godt vennelag, men jeg mindes tydeligt, at hun selv erkendte, hun var bagefter far med at blive kristelig vakt, ja, jeg er nær ved at tro, at det først skete, da slægten i Vejstrup med broder Christen Hansen i spidsen var blevet klar over, hvad grundtvigianismen førte i sit skjold.

Mine forældre fik seks børn, hvoraf de fire ældste var piger, af de to drenge var jeg den ældste. Den tredieældste datter døde 11/2 år gammel. Hun var fra fødselen af svagelig og skæv i ryggen, og vor læge i Svendborg var, trods al umage, ikke i stand til at kurere hende, og følgen var, at det til mor strømmede ind med råd fra kloge koner. Jeg skal kun anføre et, som mærkeligt nok blev fulgt. Der skulle tre torsdag nætter i træk mellem 12 og 1 hentes en håndfuld jord fra den sidste grav på kirkegården i Brudager, og den, der hentede jorden, måtte ikke tale et ord til nogen undervejs. Denne jord skulle så barnet sove på, men efter sidste torsdag nats søvn skulle barnets linned øjeblikkelig, men ligeledes stiltiende føres til kirkegården og graves ned i graven, hvor den sidste jord var taget. Forsøget blev virkelig gjort. Det var far, der til trods for, at han var den allermest tvivlende - han troede hverken på spøgeri eller hekse - fik det vovestykke at besørge. Men det hjalp ikke. Barnet døde.

Min mor var, så langt jeg husker tilbage, til tider meget svagelig. Hun led meget af giggt, men når sygdommen stiltede af, var hun ofte livet i huset. Jeg fik imidlertid som barn mange rap af hende. Det var datidens skik, at klø skulle der til, end også somme tider for en lille forseelse. Men adskillige gange var der vel grund nok til daskene, jeg fik, da småspilopper lå mig i kødet. Jeg kan erindre, at jeg som 4-års purk en dag havde »pudset« den ene vindueskarm i spisestuen, så nederkanten var blevet rund, dog ikke mere, end karmen kunne bruges, da snedkeren fik den vendt, men forinden havde Mester Erik danset på mine rygstykker. Af far kan jeg kun huske, at jeg har fået straf to gange.

Det daglige liv på gården.

I efteråret 1854 købte far sin første tærskemaskine, som vistnok var den første af den slags maskiner, der kom her til egnen. Den havde imidlertid den slemme fejl, at den tit gik i stykker. En genvordighed, som ikke gik mig til hjerte, så meget mindre som jeg et par år efter blev sat til at drive maskinheste til lige med vor tjenestedreng, og denne evige gåen rundt uden at komme længere det var virkelig ikke noget, som passede mig. Intet under, at der så kunne findes på et og andet til tidsfordriv, som kunne have farlige følger. Således kan jeg huske, at tjenestedrengen en dag, vi drev heste, stod på det store omgangshjul, der ikke var dæk over, og selvfølgelig skulle jeg prøve det samme. »Ja,« sagde han, »men du tør ikke stå så nær hen til den lille skive som jeg!« »Det skal jeg vise dig!« sagde jeg, og så stod jeg på hen til skiven, der greb fat i mine nordtræsko (træskostøvler). Med et ryk trak jeg foden til mig, så kun træskoen blev knust, hvorimod foden slap med en blodstrime ind under den store tås negl. Det var første gang, en ulykke havde bud efter mig.

Det siger sig selv, at det var en stor lettelse for karlene i hin tid at få al vårkornet tærsket på maskine, så kun rugen og undertiden lidt af hveden blev tærsket med plejle, for at man kunne få tækkehalm, men alligevel skulle der adskillig mere flid til end nu om dage. Om vinteren varede arbejdstiden gerne fra klokken 6 morgen til klokken 7.30 aften, spisetiderne fraregnet, og om sommeren fra klokken 4 til 7.30, men da kvægede en god middagsøvn godt.

Spisetiden i en fynsk bondegård for 70 år siden var således: Om sommeren klokken 5 davre, øllebrød og flæsk, klokken 9 mellemmad, bestående af halvanden rundtenom af de store hjemmebagte rugbrøder med smør og pålæg af ost og kød plus en eller to danske dramme, middagsmad som nu klokken 12. Derefter 1,25 times middagsøvn og så kaffe med et stykke brunt sukker (kandis) klokken 1.45 mellemmad som om formiddagen klokken 4.30, og endelig klokken 7.30 den såkaldte na're, der som regel bestod af nykogt byggør, dyppet i mælk. Om vinteren var spisetiderne klokken 7 morgen, middag klokken 11, ingen middagshvile, kaffe klokken 1, mellemmad mest med fedt i stedet for smør klokken 4.00 - 4.30, hvorefter der røgtedes og gjordes klar til hakkelseskæring, som foregik med håndkraft, i min barndom med små håndkister, senere med maskine. Nadren klokken 7.30 var gerne om vinteren byggrød hver anden aften og kartofler med god dypelse hver anden aften, men hver måtte pille sine kartofler, som man lagde i en lille hob foran. Som regel stod husets piger op og spiste ved den udvendige side af bordet.

Da vi drenge blev 7 - 8 år, fik vi lov til at komme med til sommermarked i Svendborg, og far gav os hver en mark - 33 øre - til fri rådighed. Rideture på karrusellens heste var for mig noget af det højeste, et marked kunne præstere, omtrent ligeså morsomt var det at se og høre den mærkelige Harlekin og det panorama, der kunne ses i hans telt, så mine 33 øre var snart forduftede til disse fornøjelser, hvorimod min bror brugte sine penge til det mere solide, til honningkager og et hjerte, hvoraf han bragte det meste med hjem til deling mellem mor og vore søskende. Egentligt ikke underligt, at han af alle blev betragtet som en meget bedre dreng end mig, thi han var det visselig også.

I almueskolen.

Det var en selvfølge, at jeg skulle i Brudager Almueskole, som den dengang kaldtes, og hvori mine tre søstre havde gået. Min mor fulgte mig første dag i skole, men hvordan jeg blev modtaget af lærer Pedersen, kan jeg ikke huske. Kun erindrer jeg, at jeg læste to vers for ham, som jeg kunne udenad, det ene var »Klokken slår, tiden går« og det andet første vers af »Dejlig er den himmel blå.«

Vi var 102 børn i begge klasser, altså et par flere, end loven dengang tillod en enelærer at have. Jeg havde lært at læse, før jeg kom i skole, men det havde de langt fra allesammen, og det voldte stort besvær for Pedersen, og han blev derfor ikke så sjældent i ondt lune. I yngste klasse var korporlige straffe dog ikke så almindelige som i ældste, hvor rebtampen ofte blev benyttet. Jeg ved med sikkerhed, at jeg kun har fået klask af hans flade hånd to gange, og den sidste gang gik det således til: Vi, der sad på den ene af bænkerne, skulle stave til "arbejde". Den første dreng skulle sige første bogstav, den næste det andet og så fremdeles, sådan som vi almindelig staver. Jeg sad nr. 2 og skulle altså have sagt »r,« men ulykkeligtvis sagde jeg »ar« - øjeblikkelig en Sinkadus. Nr. 3 skulle have sagt »ar«, men sagde »b«,

atter en ørefigen, og således blev der fejl rækken igennem, alle så nær som nr. 1 løb sur i opgaven og fik et klask.

At skolearbejdet ikke var særlig tiltrækkende for vi drenge, var der flere ting, der tydede på. Vi var f. eks. aldrig gladere, end når der om sommeren kom en vogn med skoletørv, hvorved flere blev tilsagt til at hjælpe med aflæsning. Eller når husmanden, der tærskede i loen, trængte til en håndsækning ved rensningen af kornet. Det gjorde slet ingenting, om også vi ved sådanne ekstraarbejder blev noget sorte og forrøgede i ansigtet, for så var vi dog fri så længe.

Vi kom tidlig i lag med Katekismusen, der var forløberen for Balles Lærebog, den bog, der ved udenadslæsning formørkede mangt et barnesind, og som også gjorde sit til, at bægeret kom til at flyde over for mig, dog ikke, før jeg fik noget andet og bedre at hige efter.

Efter omtrent et par års forløb kom endelig den for mig gode og lykkelige tid, da jeg blev fri for denne trædemølle, og det gik således til. I og omkring Vejstrup havde jeg ikke mindre end fire jævnaldrende fætre, som jeg nu og da fik lov til at besøge. En sommerdag i året 1859 aflagde jeg et sådant besøg i Kohavegården, hvor min moder var født, og hvor hendes yngste søster, Karen, der var gift med Morten Rasmussen, havde arvet gården. Deres ældste søn, Peder, var et halvt år yngre end mig, men en fortrinlig legekammerat. Jeg mindes, at jeg gik fra Brudager skole lige derved og havde lov til hjemmefra at blive i Kohavegården en dag over, men atter næste dag skulle vi igen i skole, han ud i friskolen og jeg i Brudager skole. Mindet står så levende for mig, som var det sket i går. Moster Karen lavede vor skolemad i stand, og da vi bød farvel, føjede hun den bemærkning til: »Når I kommer ned til vejleddet, går I hver til sin side.«

Begge vidste vi, hvad hun mente, men hvem der gjorde det modsatte, det var Niels, thi jeg fulgte uden videre med fætter Peder ud i friskolen, og jeg fik mere end blod på tanden ved at høre Rasmus Hansen fortælle bibelhistorie og danmarkshistorie, ja, endogså geografi blev fortalt. Det var altsammen noget så mageløst for mig og gjorde et sådant indtryk på mig, at det ligefrem sprudlede i mig. Og da jeg samme aften kom hjem og fortalte min mor om denne min store oplevelse, var det med en sådan livfuldhed, at den ganske betog hende lysten til at give mig irettesættelse.

Men fra den dag var der gråd og tænders gnidsel, de morgener, jeg skulle i Brudager skole, og ikke mindre når Katekismen og Balle skulle læres udenad herhjemme. Min bøn var tidlig og sildig, om jeg dog måtte få lov til at gå til Vejstrup. Min mor vandt jeg snart, hvorimod det var langt vanskeligere med far. Han og lærer Pedersen havde som børn siddet på skolebænk sammen, og indtil kort forud havde far pløjet for ham. Sin vægring motiverede han også med at udtale: »Folk siger ikke, at den kone har taget sine børn ud af skolen, men de siger, den mand har gjort det, og dog er det dig, mor, og ikke mig, der vil det.«

Længe prellede derfor mine bønner af hos ham som på en mur, men min attrå og ildhu til Vejstrup var så stærk, at jeg ikke alene græd, men tudede, hver morgen jeg skulle i skole.

En sådan morgen, da det var rigtig galt, siger min mor til min ældste søster: »Gå ud i marken og spørg far ad, hvad vi dog skal gøre ved drengen !«

Hun gik og må vist have fremsat spørgsmålet med endnu stærkere patos, for far svarede -rimeligvis i vrede : »Så gør, hvad I vil da!« Og med den besked vendte hun tilbage.

Samme dag fulgte mor mig op i Brudager skole, hvorfra jeg blev udskrevet og fik mine få sager med hjem. Nu vilde far, at min yngste søster, Karen, der var 12 år, skulle fortsætte i Brudager, så var såret i forholdet mellem ham og Pedersen knap så ulægeligt, mente han, men det vilde søster bare ikke, og hun fik også lov at følge med mig.

I friskolen.

Med glæde blev vi begge modtaget af Rasmus Hansen, der forud godt kendte vort hjem. Den første vinter, 1859-60, gik vi i hver sin klasse, men det påfølgende forår kom vi til at følges ad.

Det var altså efterår og bar mod vinter, da vi kom i friskole, men hvilket vårbrud følte vi ikke inden i os ved den vældige forandring fra den gamle til den ny skole, og min mor mærkede det sikkert også, for

det første, jeg gjorde, når jeg kom fra skole, var at opsøge hende for at fortælle det væsentligste af, hvad vi havde hørt den dag.

Med sandhed kan jeg sige, at mit øre var lyttende og mit hjerte modtageligt, hvortil kom en stærk fantasi. Under Rasmus Hansens skildring af historiske personer og begivenheder så jeg altid menneskene og stederne for mig. Af bibelhistorie tiltalte Josefs historie mig mest. Ja, hver gang denne historie levende blev fortalt, som Rasmus Hansen kunne gøre det, da duggedes mine øjne, og mit barnehjerte blev varmt. Jeg følte - omend halvt ubevidst - at den ånd, der herskede her i friskolen, var af en højere og ædlere art end i den skole, hvorfra jeg kom.

Gudesagn, såvel de græske som de nordiske, var ligeledes ypperlig føde for et opladt barnesind og en god hjælp til at lære at skelne skarpt mellem det onde og det gode. Men ved siden af de forskellige arter af historie blev de andre kundskabsfag, læsning, skrivning og regning, ikke glemt, hvad de forskellige skolekommissionserklæringer, der fremkom i tidens løb, bærer vidne om.

Når biskop Engelstoft ved sin visitats i 1860 i sin tilkendegivelse i friskolens protokol bruger det udtryk : »efter sin plan«, må der altså foreligge en plan for skolen, og det gør der også. på et løst blad, som jeg har fundet i den gamle protokol, har Rasmus Hansen udtrykt skolens program i følgende ord (hans navn står ikke under det, men håndskriften er hans) : »Vi betragter skolen - selvfølgelig friskolen - som et resultat af den folkelige frihed, Grundloven af 5. juni 1849 skænkede det danske folk, idet vi går ud fra, at friheden kan umulig udvikles og gå i arv til efterslægten, medmindre bondestanden, der udgør det store flertal og altså er i besiddelse af magten, kan tilegne sig så mange kundskaber og så megen folkelig dannelse, at den bliver sig selv bevidst ved at skatte sine friheder og sin indflydelse, ved at tale det djærve ord på rette tid og sted og ved at frede om kunst og videnskab samt alt det skønne i livet. Dernæst ser vi, det er umuligt at virke for denne frihed og for dette liv, medmindre efterslægten tillige kan leve for det samme salighedshåb, der styrker os, eftersom det er umuligt for os selv at virke kraftigt og kærligt uden dette.

Altså lægger vi det kristelige til grundlag for al udvikling som nyttigt for dette liv og nødvendigt, for det tilkommende. livet, både det kristelige og det folkelige, betragter vi som et hele, hvor den nærværende slægt skal fortsætte den forudgåendes værk, og for at kunne dette betragter vi det som givet, det især er historien, der skal dyrkes. Herom minder - efter vor formening - Herrens Bud: »Ær din fader og din moder,« som også digterens udsagn: »Mens du mindes gamle dage, herligt varsler du om ny.« Altså har vi historien for livsudviklingens skyld. Andre videnskaber kun som nyttige for dette liv. Til slutning betragter vi det »at være noget« Og det »at vide noget« som to forskellige ting, hvoraf vi vælger det første, og det er os klart, at det er hjertet, der skal påvirkes. Dette sker - efter vor formening - bedst ved det mundtlige ord, hvorfor vi har valgt den fortællende undervisningsmåde som den, der fører sikrest til målet.«

Rasmus Hansen kunne være lidt bred i sin fortælle-måde og i sin forklaring, men det mærkede vi børn ikke. Der var i så henseende - i alt fald hos mig - ikke spor af kritik over for ham, så længe jeg gik i skole. Først senere hen lagde jeg mærke til hans undertiden lidt for brede udvikling af en sag.

I sommeren 1860 kom højskoleforstander Kold fra Dalby på besøg i friskolen, og han fortalte os da historien om Kejserens nye Klæder. Jeg kan i mindet se og høre ham endnu, som han fortalte. Hvor kunne han fremstille for vort syn den pyntesyge kejser og disse vævergavtyve, der vævede og vævede og vævede ikke endda. Hvorledes de bar sig ad med at klæde den stakkels kejser på, og endelig til slut, at det var barnet, det troskyldige barn, der afslørede al denne forlørne herlighed. Det var første gang, jeg så og hørte Kold, men det blev ikke den sidste.

Fra Gravnænge til Rosagergård, hvor friskolen holdtes de første 4 år, er der knap 7 kilometer. Det var denne strækning, vi tre yngste søskende havde at vandre til skole. Efter at den første vinter var gået, kom søster Karen og jeg til at følges ad de halvandet år, hun havde tilbage, og det kortede vejen godt, så meget mere, som hun var en ypperlig fortæller af, hvad hun i fritiden læste i skolen. Jeg bar tasken med mad og bøger, og hun bandt hose, alt som vi gik. Hun var så dygtig til at binde hose, at huskonerne, der gik på vejen og bedte med køer, lagde mærke til hendes hose om morgenen og tastede hende an om aftenen for nærmere at få at se, hvor meget hun havde bundet, medens jeg havde fået en

god bid af Ingemanns »De underjordiske« eller »Kristen Bloks ungdomstreger.« Den slags var mad for Mogens, når jeg bare ikke selv skulle have ulejlighed med at læse dem.

Konfirmation.

Min søster kom selvfølgelig til at gå til konfirmationsforberedelse hos den gode pastor Regoli i Oure, og der blev hun konfirmeret i efteråret 1862.

Sommeren efter at jeg havde holdt 14 års fødselsdag, kom jeg til at gå til konfirmationsforberedelse hos pastor Brandt i Ollerup. Regoli var død, og mine forældre havde 1863 løst sognebånd til Brandt. Det var godt, jeg havde fået gâmusklerne udviklet under min skolegang, for til Ollerup fik jeg mere end dobbelt så langt at gå. pastor Brandt var kristelig vakt ved Grundtvig, og han havde god forståelse af børneopdragelse, hvorfor han brugte det mundtlige ord ved undervisningen i konfirmandstuen, så jeg var meget glad ved disse timer. Han fortalte og forklarede udelukkende fra bibel- og kirkehistorien, men krævede intet svar af os. Kun en salme i Grundtvigs Festsalmebog fik vi hver gang for til at lære udenad, og den sang vi næste gang, så kunne han under sangen få indtryk af, om vi havde efterkommet hans forlangende. Hørt enkeltvis blev vi ikke. Først i oktober 1865 blev vi konfirmeret i Kirkeby Kirke, der var anneks til Ollerup. Men mod sædvane krævede Brandt den dag svar af os, da vi stod ude på kirkegulvet. Om vi kom godt fra det, var der vist hos kirkegængerne delte meninger om. Brandt var en god præst, men myndig over for ældre, der i et eller andet spørgsmål havde en fra ham afvigende mening.

I året 1866 blev valgmenighedskirken i Ryslinge bygget og indviet, og samtidig flyttede vi fra vort hjem derhen og blev der til 1875, da vi fik vor egen kirke bygget og indviet i Vejstrup.

Lidt efter lidt gled jeg ind i den såkaldte lømmelalder, hvorom den norske højskoleforstander Christopher Bruun skrev i sin bog »Folkelige Grundtanker«, at da har den unge bedst af at forlade skolebænken, få kroppen meget og de vilde lyster dæmpet under arbejdets åg. I den retning kom det heller ikke til at mangle til mig.

Mit arbejde på gården efter konfirmationen.

I det første par år efter min konfirmation blev jeg fodermester og i forbindelse hermed en god og øvet malker, hvilket sidste nærmest har været mit morgenarbejde, indtil jeg nåede lidt over de tre snese år. Men landmændene havde ikke på hin tid fået øjet op for omlægning af driften, så det kraftfoder, kørerne fik tildelt, var meget sparsomt. Vor kvægbesætning bestod dengang af 15 malkekøer og 7-8 kvier og kalve. Disse tilsammen skulle nøjes med 6 skæppe blandkornsgrut om ugen, så der blev kun en lille ration til hver af malkekøerne og slet intet til goldkøer og ungvæg. Til gengæld havde vi dengang mere hø, og det blev altså deres kraftfoder. Om sommeren kneb det ikke så sjældent med at få græsset til at slå til, thi hvad enten sommeren blev tør eller fugtig, måtte kørerne nøjes med græsmarken. Det var først lidt ind i halvfjerdserne, at markdriften blev lavet om til at give en mere ligelig og rigelig fodring året rundt.

Gymnastik- og skyttesagen.

Ved siden af det daglige arbejde hjemme blev vi unge stærkt optaget af skyttesagen, der begyndte i året 1866. Om motiverne til denne sags fremkomst skriver redaktør Egebjerg i Svendborg Amts 25 års jubilæumsskrift følgende træffende ord: »Når et folk rammes af et tungt smerteligt slag som det, der ramte det dansk folk 1864, da er der to følelser, der naturligt melder sig og kæmper om magten. Den ene er trang til opgivelse. Man føler sig slået så hårdt til jorden, at man anser det for håbløst at gøre nyt forsøg på at rejse sig. Den anden følelse er en stærk trang til oprejsning, et uimodståeligt kald til at tage alle kræfter i brug for at oprette nederlaget.

Begge disse følelser var fremme hos det danske folk efter ulykkesåret 1864. Der var en del, for hvem slaget havde været så knusende hårdt, at det berøvede dem alt mod, alt håb, al tro på en fremtid for vort folk, og som derfor var tilbøjelige til at lade alt gå sin egen skæve gang. Men til lykke var der en anden del, for hvem det tunge nederlag, den dybe landesorg, blev en spore til en ny kraftigere og fyldigere

virksomhed for at sætte alle gode kræfter i det danske folk i bevægelse. Nederlaget føltes af dem som en smertens dåb, gennem hvilken folket skulle kaldes til nyt liv.

Det var til ære for vort folk, det gav håb om en lykkelig folkefremtid, at denne sidste følelse blev den stærkeste efter året 1864. Aldrig har man så stærkt som netop i de første år efter krigen mødt en så levende trang i folket til at få alle evner udviklet på fyldigste måde med oprejsningsdag for øje. Vel var der områder, hvor slappelsen varede længere, og hvor den førte til virkninger, der spores den dag i dag. Men der spirede på mangfoldige områder et liv, en virksomhedstrang frem, som vort folk vil nyde godt af, forhåbentlig ind i en meget lang fremtid.«

Og så nævner Egebjerg folkehøjskolen, friskolen og skyttesagen.

Som foran antydet blev jeg altså medlem af den stedlige, nyoprettede skytteforening, dog ikke det første år, og dette nye tog navnlig om søndagen min interesse fangen. Desværre lå skydepladsen ved Stobshoved, en god mil fra Gravvænge, men lysten drev værket, så vi med glæde gik den lange vej til denne skydeplads. Foruden at vi skød vore 5 skud pr. søndag, begyndte vi på øvelse i march og eksercits, foruden at vi »sprang buk«. Bagefter kom vi ind i Stobshoved storstue, hvor lærer Clausen, Gudme, var mødt med sin violin for at indøve gode sange med os.

Skønt denne begyndelse - set med et nutidsøje - kan synes primitiv og ringe, så var disse oplevelser for os meget værdifulde. Alting var så morsomt, om det så var at markere derude ved skiven, og vi sloges om at komme til at gøre riflerne rene efter endt skydning. Vi var kort sagt lykkelige unge.

Rasmus Helgesens døtre på Stobshoved skænkede os en skyttefane, hvis indskrift var: »For Danmarks ret og ære.«

Men efter et par års forløb deltes skyttekredsen i to, så Brudager, hvortil Gravvænge hørte, fik sin egen skydebane, og samtidig indførtes gymnastik under ledelse af skovfoged Hans P. Rasmussen. En træhest med sadelpude blev anskaffet og ligeledes en springmadras, men det værste var, at laden, hvori vi havde øvelse, var så lav, at de største gymnaster måtte bukke hovedet under tilløbet for at holde panden klar af en enkelt bjælke i laden. På dette sted havde vi gymnaster tilhold til 1871, da en ny mand kom til sognet, som i en lang årrække blev vor ypperlige fører.

Redaktør Egebjerg bemærker herom i anførte festskrift: I året 1871 blev friskolelærer Lars Hansen, Gravvænge, der nylig var hjempermitteret som korporal, Brudagerkredsens delingsfører, og fra dette tidspunkt indtræder der egentlig en vending i kredsens historie. Der var hidtil arbejdet med liv og lyst, men nu blev der taget endnu mere energisk fat, så at kredsens snart kom til at stå som en af amtets allerdygtigste gymnastikkredse. Så vel ved Amtsskyttefesten som gentagne gange ved hovedkredsfester har den endog stået som et stolt nr. 1. -

Samtidig med at kredsens blev skilt fra Gudme, beholdt gudmerne den første fane, medens kvinderne i Brudager syede og skænkede en ny til os, hvis løsen blev: »Gud styre fremtiden.«

Det gik her i Gravvænge som vist mange andre steder i landet, hvor friskolebevægelsen slog an, at der på flere felter skete ligesom en revolution. Som ovenfor bemærket kom Lars Hansen her til Gravvænge for at være friskolelærer, og for nærmere at gøre rede herfor må jeg gøre en afstikker fra skyttesagen.

Friskolen i Gravvænget.

Min svoger, Rasmus Kristensen, der var gift med min søster, Marie, havde i 1868 solgt Damgården i Orte og købt Bleggården i Gravvænge. De havde nu to børn, der stod for at skulle i skole, og det gav ingen tilfredsstillelse, at lærer Pedersen i Brudager og Balles Lærebog var ligeså spillevende som forhen. Før Lars Hansen blev soldat, havde han et par år været privatlærer i Lundborg, hvorfra han søgte til Vejstrup og deltog i møder på højskolen og i skyttekredsens gymnastik, og derved blev han godt kendt med Christen Hansen, der igen senere henledte Rasmus Kristensens opmærksomhed på denne livlige unge mand, da der blev tale om at oprette friskole i Gravvænge. Gennem en brevveksling mellem Rasmus Kristensen og Lars Hansen blev det da bestemt, at der skulle oprettes en friskole i Gravvænge med Lars Hansen som lærer. Det var under beskedne kår i det ydre, han overtog denne plads, og så meget mere rosværdigt var det, som han havde taget eksamen fra Jelling Seminarium som en af den bekendte forstander Svendsens elever.

Forinden Lars Hansen kom, havde Rasmus Kristensen af en husmand lejet et 2 fags værelse til skolestue og anskaffet det nødvendige skolemateriel. Lønnen, Lars Hansen skulle have, var 40 rigsdaler halvårlig, som Rasmus Kristensen betalte, medens Hans Hansens enke, Trine i Mosegården, der også havde to børn, vilde give ham kost og logi. Og endelig havde husmanden, Peder Jensen, et barn, så skolen begyndte med 5 børn.

Det gik imidlertid her ligesom i Vejstrup, at flere og flere sluttede sig til friskolen, så efter 4 års forløb måtte kredsen bygge ny skole med plads for en lærerfamilie. Det var dog ikke, fordi Lars Hansen skulle giftes, hvilket først skete 13 år efter hans komme.

Det, der i høj grad prægede de første friskolelærere, var deres sjældne evne til levende at kunne fortælle, og i så henseende stod Lars Hansen ikke tilbage for Rasmus Hansen. Hans fortælling af bibelhistorie var endog så fængslende, at børnenes mødre tit kom i skolen for at høre derpå. Selv min moder, der ikke havde børn i skolen, var en tro gæst som tilhører, og hun sagde ofte: »Det er mærkeligt, for jeg får ligeså meget ud af at høre Lars Hansens fortælling af bibelhistorie som ved at høre en god prædiken i kirken.« Hemmeligheden lå sikkert i, at Lars Hansen selv var så levende med i troen på det, han skildrede.

Med vi unge gik det ligeså. Da vi nåede november, begyndte han at holde aftenskole, der nærmest til at begynde med bestod i sang og oplæsning af forskellige digterværker. Særlig mindes jeg hans oplæsning af Ingemanns historiske romaner, som vi slugte med stor appetit. Jeg ved, at han kunne læse 100 sider af »Valdemar Sejr« på en aften, uden at vi blev trætte, tværtimod, vi var lige hungrige. Når vi så kom hjem ved sengetid, havde mor et par stegte topæbler til hver af os. Det var delikatessen dengang. Nu er det derimod kaffen og lagkagen, der venter en ved slig lejlighed.

Gymnastik- og skyttesagen i Brudager.

Som nævnt blev Lars Hansen skytters og gymnasters fører på denne egn, og ved hans overtagelse af ledelsen, blev apparaterne flyttet til en større lade her i Gravvænge, hvor man ikke behøvede at bukke hovedet ved tilløb mod træhesten. Der blev endvidere anskaffet bajonetgeværer, kyradser, masker, huggerter og handsker. Og disse ting blev sandt for dyden flittigt brugt, ja, de blev endog min bror og mig så kære, at når vi om vinteren havde spist til middag, var det ikke så sjældent, at vi iførte os rustningen og tog en kontra. Det var let gjort, da hele våbenarsenalet og træhesten med madratter beroede hos os.

Her i vor lade foregik turneringen om søndagen, indtil den ny skole 1875 blev bygget, og vi i tilbygning til denne fik et øvelseshus, hvor såvel skolebørn som skytter kunne øve gymnastik.

Til vore små kredsskyttefester blev der dengang ligesom nu uddelt præmier såvel for gymnastik som for skydning, men kvindernes ydelse til disse præmier bestod til at begynde med væsentligst i håndarbejder, der på en måde gjorde dem mere værdifulde. Det var smukt syede bolde, broderede hosebånd, dito livremme og kønne bogmærker. Jeg kan huske, at jeg engang var den lykkelige vinder af sådan et par broderede hosebånd, som jeg i mange år satte megen pris på.

Når præmierne var uddelt, kom legen i gang, hvortil der altid blev sunget. Vi kunne time efter time lege og synge de forskellige lege f. eks. »Væve vadmél,« »Tyv, ja tyv,« »Munken går i enge,« »Der brænder en ild« o. s. v. Vi havde i mange år slet ingen musik, og dog er jeg vis på, at fornøjelsen for os dengang var ligeså god, som den er for ungdommen nu, da 2 eller 3 moderne instrumenter er i brug.

Men det var ikke blot ved disse fester, at sang og leg gik hånd i hånd, men også ved andre lejligheder, hvor unge kom sammen, det lå i tiden, at mange foruden vor fynske digter, Mads Hansen, sang bag ploven

og under leers klang,
så bakkerne og skoven
gav genlyd af vor sang.

Og foruden Mads Hansen, der skrev de mange ypperlige folke- og skyttesange, havde vi to poeter til i Peder R. Møller og H. Egebjerg, så Svendborg Amt - ja, for resten hele landet - blev rigt forsynet med gode sange, og for at intet skulle mangle, havde vi en dertil svarende komponist i den sjældent begavede

musiker Hans Hansen, Ulbølle, som komponerede de kvikke melodier, der passede til sangene. Den mest ildnende af disse skyttesange, den, som oftest blev brugt på vore marcher, var den kendte:

I vor barndom vi hørte kartovernes brag,
og vort drot fik vi kær og vort land og vort flag.

De første 4 år 1866-69 holdtes der Amtsskyttefester ved Kværndrup. Senere har reglen været, at de årlige fester blev afholdt hovedkredsvis.

På Vejstrup Højskole.

Ved november 1868 kom jeg på Vejstrup Højskole. Mine tre søstre havde alle været hos Kold, men da vi nu havde fået højskole så nær ved, var det rimeligt, at mine forældre gik ud fra, vi ikke skulle gå over åen efter vand. Om denne vinters højskoleophold vil jeg kun anføre lidt, idet jeg senere kun har betragtet den som for mig svarende til nutidens almindelige efterskoler.

Forstander Poulsens verdenshistoriske foredrag fik jeg ikke meget ud af, men jeg fik de elementære kundskaber godt opfrisket ved andenlærer Jørgen Pedersen - senere redaktør og landstingmand. Han havde regning og skrivning med os, desuden landmåling og nivellering samt oplæsning af Anton Nielsens og Bjørnsøns fortællinger, hvilke sidste især vakte min begejstring, navnlig »En glad gut« optog mig helt fra begyndelsen til enden, ikke mindst da Øjvind siger til Marit: »Kærlighed må begynde i hemmelighed, fordi den begynder i undseelse, men den må leve i åbenhed, fordi den lever i glæde.« Jeg tilegnede mig oprigtigt disse ord, som jeg senere benyttede i mit virkelige frierbrev. Når jeg siger, jeg fik kun lidt ud af Poulsens foredrag, så må skylden lægges på mig selv og min umodenhed, for flere af de ældre fik, efter hvad de udtalte, meget ud af dem.

Hos Niels Rasmussen i Lisbjerg ved Århus.

Da jeg var 20 år gammel, kom der udlængsel over mig. Jeg ønskede at se og for en tid virke i andre egne af vort land. Lejlighedsvis kom jeg til at tale med min morbroder Niels Hansen, Oure, derom. Han var på den tid medlem af Landstinget, hvor han havde en god ven og kollega i Niels Rasmussen, Lisbjerg Terp ved Århus, og hos ham skaffede min morbroder mig plads for sommeren 1871. Der var tre flinke børn i alderen 18-22 år i det hjem, og Niels Rasmussen havde to gårde på tilsammen 90 tønder land.

Det varede ikke længe, før jeg blev godt kendt og følte mig hjemme på dette sted.

Den 3. maj var vi færdig med at så. Den dag blev pigeskolen åbnet på Testrup Højskole, og vi unge fik fri til at køre den tre mil lange vej for at være med ved åbningsmødet, det var første gang, jeg så og hørte Nørregård (1), og jeg kan endnu huske, han begyndte sin tale med disse ord: »Menneskelivet kan sammenlignes med en eng, der ikke kan trives, undtagen der kommer rindende vand henover den.« Og den tale slog sådan ned i mig, så jeg tænkte: Når jeg skal på skole igen, så skal det være på Testrup.

Som taler ved åbningsmødet var også en pastor Fog fra Skjold. Han sagde bl. a.: Som alle ved, kan den legemlige blegsot hos unge piger være meget slem og generende, men de kan også få åndelig blegsot.

Men som der findes gode råd for den legemlige med jernholdig mikstur, så er Testrup et ypperligt sted med jernholdige kilder for åndelig slaphed.

Dette billede fandt jeg meget slående, og jeg satte mig for, at disse jernholdige kilder skulle engang i komme mig til gode.

Da pinsen kom, rejste alle de tre unge til det sidste vennemøde i København, mens Grundtvig levede, og det blev for dem en stor begivenhed, som de nød godt af længe efter. Til gengæld tog Niels Rasmussen mig med til grundlovsfest på Himmelbjerg den 5. juni. Der talte Nørregård og Bågård (2), og jeg fik ved den lejlighed atter en spore til at komme på skole hos disse mænd.

I efteråret rejste jeg hjem.

Grundtvig's jordefærd.

Næste efterår, 1872, fik min bror og jeg lov til at komme til vennemøde i København, men desværre fik vi forinden meddelelse om, at Grundtvig var død. Det var altså hans storstilede begravelse, vi med flere fra denne egn kom til at overvære. Vi rejste hjemmefra den 9. september, og dagen efter var vi med til

et møde i Emdrupborg Højskoles have, hvor Bjørnson talte om den norske folkeopdrager Anders Reitan. Det var første gang, vi to brødre så og hørte Bjørnson, og bagefter blev der ligefrem trængsel, fordi folk vilde hilse på ham og give ham håndslag. Jeg var dog ikke så heldig at komme ham så nær. Om andendagen, den 11. september, fandt Grundtvigs jordefærd sted, og den var så storstilet, at jeg kun drister mig til at skrive ganske lidt derom. Ved Frelser Kirke på Kristianshavn samledes det mægtige følge på flere tusind mennesker. Kirken kunne langt fra rumme dem alle. Vi to brødre var dog blandt de heldige, der kom indenfor. Fra prædikestolen blev der holdt taler af F. E. Boisen, P. Rørdam og P. A. Fenger. Efter den sidste salme gik det store følge bag efter båren over Frederiksholms Kanal til Løngangsstræde, hvor der blev standset ud for de åbne døre til Vartov Kirke. Herinde fra lød tonerne fra orgelet til salmen »Krist stod op af døde,« og en stor del af følget stemte i med. toget fortsatte derefter til banegården, hvorfra båren samt flere hundrede mennesker med et ekstratog blev befordret til Køge. På denne sidste tur var vi brødre ikke med.

Næste dag var der et stort møde i Casino, hvor flere af Grundtvigs venner førte ordet. Det, der prægede sig mest fast i min hukommelse, var indledningen til Bjørnsons tale, og den lød således: Nu har jeg hørt så længe, til jeg snart ingen forstand har igen. Jeg ved ikke mere, hvad jeg skal sige end dette sammenfoldede lommetørklæde - her knugede han lommetørklædet - thi når man hører Birkedal, denne begejstringens mand med det velsignede hjertelag, ved man ikke, om det er af ånd, eller det er af hjerte, han taler. Eller når man hører Rørdam - han tager livet og sætter ind i kristendommen og kristendommen og sætter ind i livet.

Det må indrømmes, at denne Bjørnsons karakteristik af de to mænd var ikke ved siden af. Derimod fik han forsamlingen og uden for den folkedommen imod sig, da han umiddelbart efter slog ind på forholdet mellem Danmark og Tyskland og gav os det råd, at vi i sindighed og skikkelighed skulle se at blive gode venner med tyskerne.

Jeg kan endnu se pastor Leth, Middelfart, træde op på talerstolen, da Bjørnson gik ned, for at begynde med at sige: Skønt jeg ved, jeg kun er en lille bitte mand mod Bjørnson, så kan jeg ikke lade hans tale være uimodsagt, thi som vi synger: »Du skal ikke drikke dus med den, der spytter i dit krus,« således - og så karakteriserede han kort, men skarpt tyskernes ræve- og nævepolitik.

Mødet fik dog en god slutning, idet Skat Rørdam - den senere biskop - og N. J. Termansen talte om, hvad Grundtvig havde udrettet, og hvor meget vi i ham havde at sige Gud tak for. -

Endnu en dag blev vi rejsefæller i storstaden for at betragte dens seværdigheder, og på denne sidste eftermiddag endte vi i Tivoli, der netop havde slutfest med stor illumination. Med spændt opmærksomhed lyttede vi til strygemusikken i koncertsalen, ligesom vi morede os over Pjerrot og den spraglede Harlekin.

På Testrup Højskole.

Vinteren 1873-74 var jeg sammen med Hans Kristian Hansen her fra Brudager - senere sognerådsformand i over 30 år - på Testrup Højskole. Det første, vi hørte, var Nørregårds ordensforedrag. Vi mærkede straks den personlige myndighed, som han mere end noget andet menneske, jeg har truffet, var i besiddelse af. For mig lød disse bestemte anvisninger velgørende, og jeg var villig til at følge dem. Nørregårds time fra 11-12.30 var en time over alle andre. Før han begyndte på sine verdenshistoriske foredrag, holdt han de allerførste dage foredrag om menneskelivet fra vuggen til graven. Han havde så meget at sige om de fire trin, barndom, ungdom, manddom og alderdom, at der, såvidt jeg husker, blevet foredrag om hver. Så langt min erfaring nåede gennem barndommen og de tre fjerdedele af ungdomstiden, kunne jeg give ham fuld tilslutning, ja, hvor kunne han træffe sømmet på hovedet, når han skildrede barnets fantasi og dets tro på far og mor, ja, på gode mennesker idet hele, og ligeledes ungdommens længsler, følelser og drømme. Det var noget, jeg på flere punkter selv havde oplevet, men som jeg nu fik yderligere stadfæstet.

I Testrup Højskoles 50 års jubilæumsskrift giver forstander Kr. Tårup en udførlig og levende skildring af Jens Nørregårds og Chr. Bågøs virksomhed fra 1866 til 1908, en skildring, der helt igennem er træffende og fængslende. Det kristelige syn havde en dyb rod hos Nørregård. Det gav sig til kende hver

dag i hans foredrag, men ved enkelte lejligheder helt og fuldt. Jeg kan f. eks. huske hans omtale af Fadervor. Det var en god bøn, sagde han, og vi havde sikkert alle sammen, da vi var ganske små, lært den af vor mor eller far, men efterhånden som vi voksede til, mærkede vi synden både uden om os og inden i os, og derfor var det ligefrem en nødvendighed - ja, en indre trang sagde os det - at vi foruden Fadervor hver især måtte gentage vor dåbspagt, forsagelsens og troens ord. Jo inderligere vi kunne det, jo større blev trygheden i, at vi hver dag levede, under Guds Beskyttelse.

Nørregård var meget præcis og mødte på klokkeslættet, men en dag kan jeg huske, det gik en hel time over tiden. Da havde han dagen forud deltaget i et møde i Fredericia og var kommet hjem om morgenen. Til det møde havde der været indbudt repræsentanter fra hele landet, såvel som fra Sønderjylland, og det vigtigste forhandlingsemne var dette: Hvorledes kan danskheden i Sønderjylland bedst bevares? Efter 9 års erfaring var man i Sønderjylland allerede klar over, at blev de unge dansksindede ved at udvandre, vilde følgen uvægerlig blive, at tyskerne indtog de tomme pladser, og derfor burde vore folk blive, selvom de skulle aflægge ed til den prøjsiske konge. Om dette spørgsmål, der havde flere betydningsfulde udløbere, blev der holdt adskillige taler.

En redegørelse for dette møde blev Nørregårds foredrag den dag, han kom for sent i skolen. For mig blev det en oplevelse, som jeg aldrig glemmer, da han skildrede sønderjydernes kamp og trængsel for at bevare deres danske modersmål. Det var særlig gengivelsen af Poulsen Bovlunds og Cornelius Appels taler, der var så gribende, at en tåre måtte viskes bort. Jeg tænkte: Hvor er vi dog lykkelige frem for sønderjyderne, og derfor skal vi stå dem bi og ikke blive træt af at støtte dem i deres trængsler. Ved dette Nørregårds foredrag øgedes min bevidste danskhed nogle grader.

Som Nørregårds højre hånd og gode hjælper på højskolen bør Bågø nævnes. Hans hovedfag var Nordens historie, geografi med geologi og desuden mundtlig dansk. Han havde et fint øre for sprogets skønhed, og det var ham en trang at hjælpe eleverne til at forstå og bruge modersmålet klart og klangfuldt. Tillige var han en stor kender af Nordens digte og sagn, som han med god forståelse for den nærværende tid kunne tyde og udlægge.

For adskillige blev hans undervisning næsten betragtet som nummer 1, hvad jeg ikke kunne samtykke i, men jeg indrømmer, at det, han havde med at gøre, blev gjort så godt, som det vel overhovedet kunne gøres, desuden havde han ligesom Nørregård et fint øre for musik. I andre retninger kunne de være diametralt modsatte, men frihedskære var de begge.

Tørgen Andersen Bo havde bl. a. gymnastik, og han havde netop taget, der skulle til for at få os rippet op, og jeg tror, det lykkedes for ham over al forventning.

I flere år havde det været brug mellem Askov og Testrup skoler, at lærerne og deres elever besøgte hverandre i løbet af marts måned, således at hvert andet år kom Askov til Testrup og omvendt. Det år stod Testrup for rejsetur. I to bænkevogne kørte vi fra Hasselager station til Kolding, og på liv og munterhed manglede det ikke undervejs. I Kolding gjorde vi ophold. Konrad Jørgensen, den senere redaktør af »Højskolebladet«, dengang lærer på Askov Højskole, var mødt på banegården for at føre os rundt i byen og til sidst vise os Koldinghus Slotsruin. Med næste tog kørte vi til Lunderskov, hvorfra en masse vogne kørte os til de forskellige indkvarteringssteder. Her boede vi til næste dags formiddag, da vi alle på et bestemt klokkeslæt skulle stille i Vejen by.

Da »Kompagniet« var samlet, slog vi an i march, og med Nørregård og Bågø i spidsen gik det med sang af sted mod Askov. På halvvejen mødte vi Schrøder (3) og alle hans folk. De kom os i møde med sang og milde ansigter. Schrøder holdt straks en lille velkomsttale til os, og med sine elever udbragte han et rungende hurra for deres gæster. Nørregård takkede øjeblikkelig og bad os gengælde den gode velkomsthilsen med endnu et dundrende hurra, hvad han ikke behøvede at bede os om to gange, for »Nornegæst« var allerede ankommet.

Da vi nåede Askov, blev en lille let frokost indtaget, hvorefter den indbyrdes turnering begyndte med gymnastik og til sidst brydekamp. Under disse ekstraordinære forhold var det jo en selvfølge, at enhver gjorde sin allerbedste umage, for at hans skole kunne vinde prisen. Derfor blev også kampen hård. gymnastikken blev foretaget af hvert skolehold for sig, hvorimod der ved brydningen blev stillet en askover overfor en testruper. Interessen samlede sig dog allermest om de to stærkeste, der stod på

fløjen. Jeg husker endnu, at den stærkeste askover var en stor sværlemmet tyksak, medens testruperen var almindelig høj, men lidt klejn. Ikke destomindre vandt han prisen, da askoveren faldt underneden. Da disse dyster omsider var endt, blev vi bænket ved de lange borde, askoverne ved den ene side og testruperne ved den anden, for at vi skulle gøre bekendtskab med hinanden. Det blev i min tanke et festmåltid af høj værdi - ikke just, hvad maden angår, den kan jeg ikke huske hvad var. Men den glade og muntre feststemning kom fra de mænd, der førte ordet under måltidet, og hvoraf jeg endnu 55 år efter har bevaret et levende indtryk. Cornelius Appel udtalte om vor olympiske leg, at den i høj grad bar vidne om spændkraft. Askovernes øvelser med deres kraftige spring mindede om de gamle nordboers styrke, medens testruperne havde mindet om grækernes store skønhedssans. De var tillige hurtige i vendingen, og derfor var det vel ikke helt tilfældig, at den stærke askover ved brydekampen til sidst måtte bukke under for den snilde testrupe.

Vi sang, da vi kom, og vi sang, da vi rejste derfra. Der var over den hele rejsefærd fra først til sidst en god portion romantik, men minderne derom har mangan gang glædet mig siden.

Min værnepligt.

Den 25. april 1874 stillede jeg i Nyborg for at aftjene min værnepligt som infanterist. Da vi havde fået udleveret det første sæt tøj, var vi straks på det rene med, at vi ikke kunne synge de kendte linier:

I dag jeg fik min trøje.

og straks jeg trak den på.

den stråled for mit øje.

da jeg i spejlet så -

for den ene lap sad ved siden af den anden, og så var der 16 knapper foran, så det var af de rigtig gamle uniformer, der havde gjort turen med i een om ikke to krige.

Sommeren gik, jeg blev udtaget til underkorporalselev og måtte blive inde om vinteren. Tiden gik med praksis om formiddagen og teori om eftermiddagen, men foruden alt det, der hører til militærlivet, var vi en 7 - 8 soldater, der hver lørdag aften, når barberen havde »taget os ved næsen«, samlede hos pastor M. T. Lange, hvis bolig var i et stort kønt hus ud for det store torv. Der kom tillige på samme tid skiftevis to friskolelærere, Knud Larsen og Peder Mortensen. Og disse aftener blev vinteren igennem meget udbytterige for os med sang, oplæsning og fortælling. Det var aftenensammenkomster, der svarede til dem hjemme i Gravvænge friskole, og hvad mere var, vi fik til slut en kop the oven i købet. Dengang var pastor Langes søn - den nuværende forstander for husmandsskolen ved Odense Jakob E. Lange - en kvik dreng på 10-12 år.

Vi kom alle til at holde meget af pastor Lange, så det var en sjælden søndag, jeg ikke var i kirke og hørte hans prædiken. Året efter, 1875, døde han, men jeg købte hans udkomne prædikensamling, og læsning i den har mindet mig om denne gode mand og offervillige præst. Jeg tør med sandhed sige, at han var et af de bedste mennesker, jeg har mødt på min vej.

Henimod foråret havde vi, der havde været samlet hos Langes, en særlig oplevelse. Den ny valgmenighedskirke i Vejstrup var blevet færdig og skulle indvies paldesøndag. Vi slog os sammen om at leje en vognmand til at køre os til Vejstrup, men for at blive fri for at stille til parade søndag formiddag måtte der erholdes særlig tilladelse, og det faldt i min lod at udvirke denne tilladelse hos skolens kaptajn. På kaptajnens spørgsmål om årsagen til, at vi bad os fri, gav jeg svar, og han sagde: »Nå - nå ja, så er det jo noget religiøst, så må De s'gu gerne rejse. Havde det derimod været politisk møde, så havde De s'gu ikke fået lov til det!«

Tilbage i Gravvænget.

Den nye valgmenighedspræst i Vejstrup hed Rasmus Pedersen, og min far var i februar med sin svoger, Christen Hansen, i København for at tale med ham. Nu var min fader i vintertiden så vant til at gå med nordtræsko (Træskostøvler), hvad enten han var kørende i Svendborg med 6-8 tønder sæd, eller han gik derhjemme, at han næsten ikke kunne undvære dem. Da han nu havde været i København i 3 dage,

spurgte Lars Hansen bagefter: »Nå, Per Nielsen, hvordan gik det - kunne du undvære nordtræsskoene så længe?«

»Jo,« svarede far, »Nordtræsskoene de havde det godt, de fred havde få't.

Jeg tænkte på dem til det sidste, men det var der ingen, der vidste.«

Lars Hansen godtede sig meget over dette Citat, frit efter Bjørnson.

Ved min hjemkomst fra lejren i Hald 1875 var der sket meget i de fem fjerdingår, jeg havde været borte fra hjemmet. Ikke blot var der bygget valgmenighedskirke i Vejstrup, men det var også sket det, at friskolefolkene i Gravvænge havde opført den tidligere nævnte skolebygning med øvelseshus. Den nye friskole blev indviet først i oktober 1875 med taler af valgmenighedspræst Pedersen, Vejstrup, og pastor Lorensen, Gislev, samt friskolelærerne Olsen, Lunde, og Rasmus Hansen, Vejstrup. Talerne blev refereret af friskolelærer Gammelgård, Gislev, og optaget i folkebladet »Fylla«, hvis daværende redaktør var friskolelærer Morten Eskesen, Odense.

Det ene år gik efter det andet. Jeg kom på landbrugsskole, blev gift og overtog fædrenegården, som jeg har endnu. Men alt dette hører ikke herhen.

1) Jens Nørregård (1838-1913), født i København, cand. theol. 1861, blev som student stærkt påvirket af den grundtvigske bevægelse, deltog i krigen 1864 som frivillig, blev løjtnant, oprettede 1866 sammen med ungdomsvennen Christoffer Bågø Testrup Højskole, hvor de virkede til 1908. Dr. phil. 1886.

2) Christoffer Bågø (1836-1915) født i København, cand. theol. 1864. Medarbejder ved Testrup Højskole fra dens åbning 1866 til 1908.

3) Ludvig Schrøder (1836-1808), født på Lolland, cand. theol. 1860, året efter lærer ved Rødding Højskole, forstander 1862, begyndte 1865 en højskole i Askov, hvor han var forstander til 1906.